

ETISKA ASPEKTER PÅ PROVOPERATIONER PÅ AVLIDNA PERSONER

VAD FRÅGAN GÄLLER

Delegationen för medicinsk etik har granskat frågan om betingelserna för provoperationer på avlidna ur etisk och juridisk synvinkel.

ETISK BEDÖMNING

Det är viktigt att unga kirurger får träna på operativa ingrepp för att lära sig och få viss rutin på de operationer som är aktuella inom berörd kirurgisk specialitet. Avlidna patienter kan vara till stor hjälp vid denna typ av träningsoperationer. Träningsoperationer på avlidna kan bidra till att misstag som annars skulle kunna få ödesdigra konsekvenser för en levande patient kan undvikas. Nyttan av träningsoperationer är alltså stor och i situationer där unga kirurger inte har möjlighet att träna på annat sätt är träningsoperationer av stort värde.

Även om den avlidne inte längre har någon autonomi så finns det dock anledning att beakta såväl pietet som den avlidnes tidigare uttalade värderingar, önsknings och åsikter. Oberoende av hur stor nytta en avlidne persons kropp kan ha för unga kirurger vid träningsoperationer kan man alltså inte bortse från den avlidnes värderingar, önsknings och åsikter så som de t.ex. kommer till uttryck i ett livstestamente eller genom de närståendes uppfattning av den avlidnes inställning till frågan. I vissa fall har man sålunda en skriftlig viljeyttring av något slag där det framgår att den avlidna tillåter att kroppen får användas för undervisningsändamål. I andra fall finns ingen sådan viljeyttring och går det då inte på annat sätt att få reda på den avlidnes inställning får man avstå från att använda kroppen för träningsoperationer.

SAMTYCKE

Kärnproblemet, såväl etiskt som juridiskt, bedömer vi vara kravet på samtycke. Det finns enligt etikdelegationens mening principiellt två olika sätt att gå tillväga i denna fråga.

Alt. 1: Den avlidne har förts till en patologavdelning/motsvarande och bedöms vara lämplig för att en provoperation av något slag ska kunna genomföras. Obduktionslagen stadgar i detta fall att ”Ingreppet får göras endast om den avlidna skriftligen medgett det eller om det av andra skäl finns anledning att anta att detta skulle stå i överensstämmelse med den avlidnes inställning” (8§ Obduktionslagen, SFS 1995:832).

Enligt 22§ obduktionslagen får provoperation bara genomföras om det finns särskilda skäl. Socialstyrelsen har i myndighetens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 1996:28) om kliniska obduktioner m.m. i ett allmänt råd uttalat att särskilda skäl kan vara att provoperationer är det enda praktiska möjliga sättet att bedriva en adekvat medicinsk utbildning eller att nya och bättre operationsmetoder av patientsäkerhetsskäl inte kan utprovas på något annat sätt.

Det måste vara sällsynt att den avlidna skriftligen medgett ett specifikt ingrepp av detta slag. Den enda rimliga möjligheten är då att i samtal med en närstående utreda om provoperation skulle kunna stå i överensstämmelse med den avlidnes inställning och därigenom få ett samtycke.

Transplantationslagens (SFS 1995:831) s.k. presumtion för samtycke får emellertid inte användas i sammanhanget. Inte heller ett ”ja” till donation av organ/vävnader för transplantation och annat medicinskt ändamål i donationsregistret. Ett sådant ”ja” kan innebära att personen skulle kunna ha ställt sig positiv även till provoperation efter sin död (inte bara till transplantation), men samtycket måste alltså utredas med en närstående.

Alt. 2: Utgångspunkt som i alt. 1, men den avlidne har under sin livstid fyllt i ett formulär och angivit att han/hon vill donera sin kropp ”för främjande av den anatomiska undervisningen och forskningen” efter sin död (helkroppsdonation).

Detta medgivande måste ha fyllts i av den avlidne själv och närstående kan inte då dödsfallet inträffar hävda att en sådan donation kan genomföras utan att ett sådant skriftligt medgivande finns. Om detta finns föreskrifter i SOSFS 1996:28 kap. 5; Kliniska obduktioner m.m.

Dessa skriftliga viljeyttringar förvaras i olika registerarkiv, som finns i Göteborg, Uppsala och Umeå. Hälsouniversitetet i Linköping har fört samman sitt register med KI:s till ett gemensamt. Originalen förvaras hos den aktuella personen, som också får ett kort att bära. De kroppar som donerats för anatomisk dissektion kan användas också för provoperationer. Kroppen konserveras i så fall på ett sådant sätt att förutsättningar för provoperationer finns. Förfarandet för dock med sig vissa kostnader.

Vid en provoperation skall i den avlidnes patientjournal antecknas

- 1 vilket ingrepp som har utförts och syftet med detta,
- 2 det samtycke (motsvarande) som den avlidne har lämnat som stöd för ingreppet,
- 3 en kort redovisning i övrigt för de åtgärder som har vidtagits för att inhämta uppgifter om förutsättningarna för ingreppet,
- 4 vilken läkare som har bestämt att ingreppet får ske, samt
- 5 vilken läkare som har utfört eller haft överinseende över ingreppet, datum för ingreppet och vid vilken enhet (motsvarande) detta skett (SOSFS 1996: 28, kap 6).

IMPORT AV KROPPSDELAR

Det förekommer i Sverige import av kroppsdelar från utlandet som tillhandahålls vid kurser i kirurgisk metodträning. Det förekommer också att svenska läkare reser utomlands för att delta i kurser där provoperationer erbjuds.

Etikdelegationen anser att det behöver utredas om import av kroppsdelar är förenligt med svensk lag, i synnerhet om detta sker från företag som bedriver sådan verksamhet i vinstsyfte. Det bör i det sammanhanget beaktas att lagen (2006:351) om genetisk integritet m.m. innehåller straffbestämmelser för befattning i vinstsyfte med biologiskt material från en avliden människa. Även användning med insikt om sådan befattning är straffbart.

SAMMANFATTNING

Svenska Läkaresällskapets delegation för medicinsk etik är i grunden positiv till att möjligheter till provoperationer finns i Sverige då det kan utveckla klinisk praktik på ett för kommande patienter positivt sätt.

Såväl import av kroppsdelar från utlandet som resor till andra länder i detta syfte anser vi vara mindre önskvärda ur etisk synvinkel. Istället bör möjligheter för provoperationer erbjudas i Sverige under former som är transparenta och i överensstämmelse med gällande bestämmelser på området.

Rättsläget på detta område är, enligt delegationens mening, klart och vi ser inget behov av yrkanden om lagändring. Frågan om samtycke är central, vilket innebär att om patienten inte uttryckligen medgivit provoperation, genom önskan om helkroppsdonation eller på annat sätt, så måste patientens troliga inställning till frågan undersökas genom samtal med anhöriga. Delegationen ser ingen anledning att genom lagändring införa transplantationslagens s.k. ”presumtion för samtycke” i detta sammanhang.

Sammanfattningsvis kan alltså provoperationer genomföras på en avlidens kropp

1. om den avlidne under sin livstid skriftligen donerat sin kropp ”för främjande av den anatomiska undervisningen och forskningen” efter sin död, s.k. helkroppsdonation eller
2. om den avlidne skriftligen medgett provoperation eller om det går att utreda genom samtal med en närstående att detta skulle ha kunnat vara i överensstämmelse med den avlidnes uppfattning.